

АГРАР СОҶА УЧУН ЖАЛБ ЭТИЛГАН ИНВЕСТИЦИЯ КИРИТИШ ОРҚАЛИ ДАРОМАДЛАРНИ ОШИРИШ

Махмудов Саидкарим Саидахматович,

Тошкент давлат аграр университети мустақил изланувчи

Тошкент, Ўзбекистон

INCREASING INCOMES BY ATTRACTING INVESTMENT FOR THE AGRICULTURAL SECTOR

Makhmudov Saidkarim Saidakhmatovich,

Independent researcher of Tashkent State Agrarian University

Tashkent, Uzbekistan

JEL Classification: D1, D25

Аннотация. Илмий тадқиқот ишида республикада қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжаликлари фаолиятига асосий асосий капиталига киритилган инвестиция маблағлари ўзгариш динамикаси, манбалари, фермер хўжалик фаолиятдан олинган фойда билан фаолиятга сарфланган инвестиция маблағлари ўртасидаги муносабатга иқтисодий баҳо берилган. Шунингдек, фаолиятдан олинган фойдага таъсир этувчи омиллар ҳам ўрганилган. Таҳлилда, 44 та бир-биридан узоқ бўлмаган фермер хўжаликларида ўтказилган ижтимоий сўровнома асосида олинган маълумотлардан фойдаланилган. Фермер ва деҳқон хўжаликлари ишлаб чиқариш фаолиятдан олинган фойданинг ошишида инвестиция маблағлари 1 фоизликда ($p < .01$) статистик муҳим аҳамиятга эгалиги аниқланган. Фермер хўжаликларида киритилган инвестиция маблағларини 1 бирликка ошиши фаолиятдан олинган фойда миқдорини 22 фоизга ошириши илмий асосланган.

Abstract. The research provides an economic assessment of the dynamics of change, sources of investment in fixed assets

in agriculture, forestry and fisheries in the country, as well as the relationship between profits from farming and investment. In addition, the factors influencing the profitability of the activity were also studied. The analysis used data from a social survey conducted on 44 farms not far from each other. It was found that investment funds at a rate of 1% ($p < .01$) play a statistically significant role in increasing the profitability of farms from production activities. It is scientifically justified to increase the investment in farms by 1 unit, increase the amount of profit by 22.6%.

Калим сўзлар: фойда, инвестиция, инвестиция маблағлари, инвестиция манбалари, "robust (мустаҳкамлаш)", "мустаҳкамлаш", фермер хўжаликлари, даромад

Keywords: profit, investment, investment funds, investment sources, "robust (strengthening)", "strengthening", farms, income

Кириш: Инвестициялар дунё мамлакатларининг иқтисодий ривожланиши ва унда ишлаб чиқаришни кенгайтиришнинг энг асосий йўналишларидан ҳисобланиб, қишлоқ хўжалиги соҳасига жалб қилинган

инвестициялар [1] иқтисодий ўсиш, қашшоқликни камайтириш ва озик-овқат хавфсизлигини яхшилаш учун ҳал қилувчи омил сифатида қаралади [2].

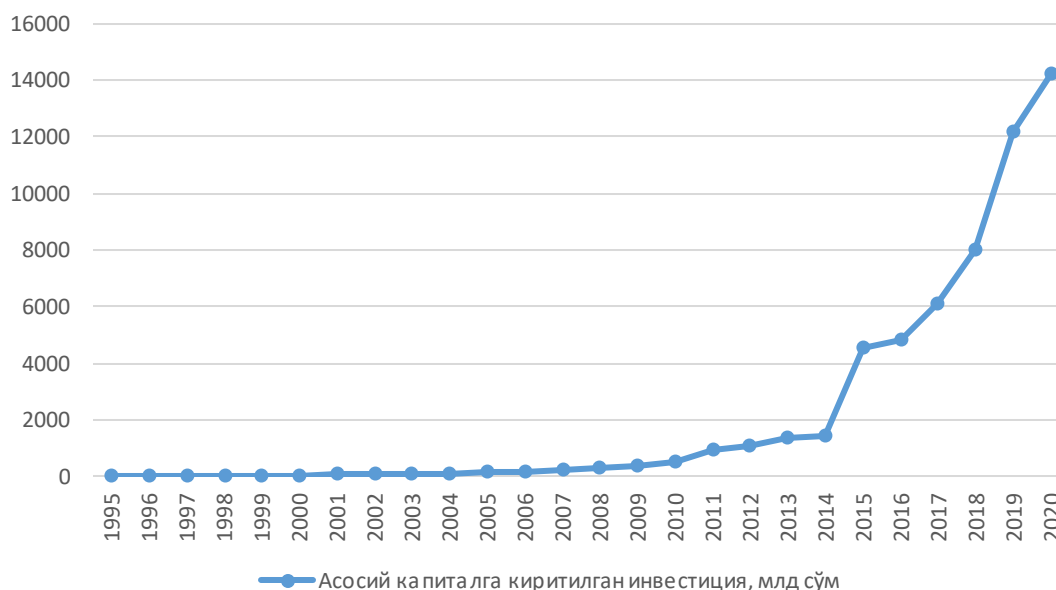
Мамлакатимизда ижтимоий-иқтисодий соҳаларда ислохотларни узлуксиз амалга оширишда, тармоқ ва соҳаларнинг ривожланишида, улар ўртасида интеграцион жараёнларни барқарор ривожланишида инвестициялар муҳим аҳамиятга эга бўлиб, уларни жалб этишни ривожлантириш фаол инвестиция сиёсати орқали амалга оширилади. Натижада, қишлоқ хўжалик фаолиятида маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми миқдор ва сифат жиҳатдан ошишига таъсир кўрсатиб, аҳолини қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига, қайта ишлаш саноатини эса хом-ашё билан таъминлаш орқали мамлакатимиз озик-овқат хавфсизлигини мустаҳкамлашга, экспорт салоҳиятини ошишига замин яратилмоқда. Бироқ, кейинги йилларда қишлоқ хўжалиги фаолиятига жалб этилаётган инвестиция муҳитини яхшилашда ва инвесторларнинг ҳуқуқ ва манфатларини кафолатлашда, уларга иқтисодий имтиёзлар бериш борасида чора-тадбирлар ишлаб чиқилган бўлсада, иқтисодиёт тармоқларига сарфланган жами инвестициялар ҳажмида қишлоқ хўжалигига ажратиладиган инвестициялар улуши камайиб бормоқда. Ваҳоланки, бозор муносабатларига ўтиш шароитида агро-саноат мажмуи тармоқларининг барқарор ривожланиши корхоналарга зарур моддий ва молиявий ресурсларни жалб қилишда инвестицион фаолиятга эҳтиёж туғилади. Ваҳоланки, қишлоқ ҳудуди аҳолиси бандлигини таъминлаш, ишлаб чиқариш занжирини яратишда фермер хўжаликлари ишлаб чиқариш фаолиятини диверсификациялаш, кўп тармоқли фермер хўжаликлари фаолиятини шакллантиришда инвестиция маблағлари

муҳим ҳисобланади. Натижада 2008-2017 йиллар мобайнида 1,7 млн гектардан ортиқ суғориладиган майдонларнинг сув таъминоти ҳамда 2,5 млн гектар майдонларнинг мелиоратив ҳолатининг яхшиланишига эришилди [4].

Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва озик-овқат хавфсизлиги мақсадларига эришиш учун соҳага инвестиция жалб этилиши тўғрисида илмий тадқиқотчилар томонидан ўрганилган. Иқтисодчи олимларнинг таъкидлашича қишлоқ хўжалигида инвестиция фаолиятини жонлантирмасдан туриб молиявий барқарорликка эришиш ва тармоқ иқтисодиётини кўтариш мумкин эмас. Айниқса, бугунги кунда кўрилаётган барча чора-тадбирлар мамлакатимизнинг қишлоқ хўжалик фаолиятида инвестициявий жозибadorликни янада ошириш ҳамда жалб этилаётган инвестициялардан самарали фойдаланишни доимий назорат қилиб боришдан иборатдир. Аграр соҳанинг барча тармоқларини молиялаштириш, ички бозорда нарх барқарорлигини таъминлаш, юқори қўшилган қиймат занжирини яратиш, аграр соҳани механизациялаш, маҳсулот етиштириш, харид қилиш ва сотишда бозор тамойилларини кенг жорий этиш мақсадида мамлакатимизда "Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш жамғармаси" ташкил этилди. Бунда кластер ва фермер хўжаликларида пахта-дон, сабзаёт етиштириш фаолиятини қўллаб-қувватлашда ажратилган кредитлар бўйича фоиз ставкасининг бир қисмини қоплаб берилиши белгиланган. Бу тизимнинг ташкил этилиши ҳар қандай шароитда, айниқса пандемия даврида ишлаб чиқариш ва моддий теника ресурслари тақсимоти ўртасидаги муносабатларни мустаҳкамлашга, бозор инфратузилмаси

фаолиятини самарали бўлишига, шунингдек, қишлоқ хўжалик фаолиятининг барқарор ўсишига, ишлаб чиқарувчи ва қайта ишловчи тармоқлар ўртасидаги тенгсизликни камайтиришга ўз таъсирини кўрсатади. Бироқ, қишлоқ хўжалик фаолиятидан олинган фойда билан жалб қилинган ёки асосий фаолиятига киритилган инвестицияларнинг ўртасидаги муносабатлар ва уларга таъсир этувчи омилларга иқтисодий баҳо бериш муҳим ҳисобланади.

Мазкур илмий мақоланинг мақсади – фермер хўжаликлари фаолиятидан олинган фойда билан жалб қилинган инвестиция маблағлари ўртасидаги муносабатга таъсир этувчи омилларни иқтисодий баҳолаш асосида илмий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

1-чизма. Асосий капиталга киритилган инвестиция, млрд сўм

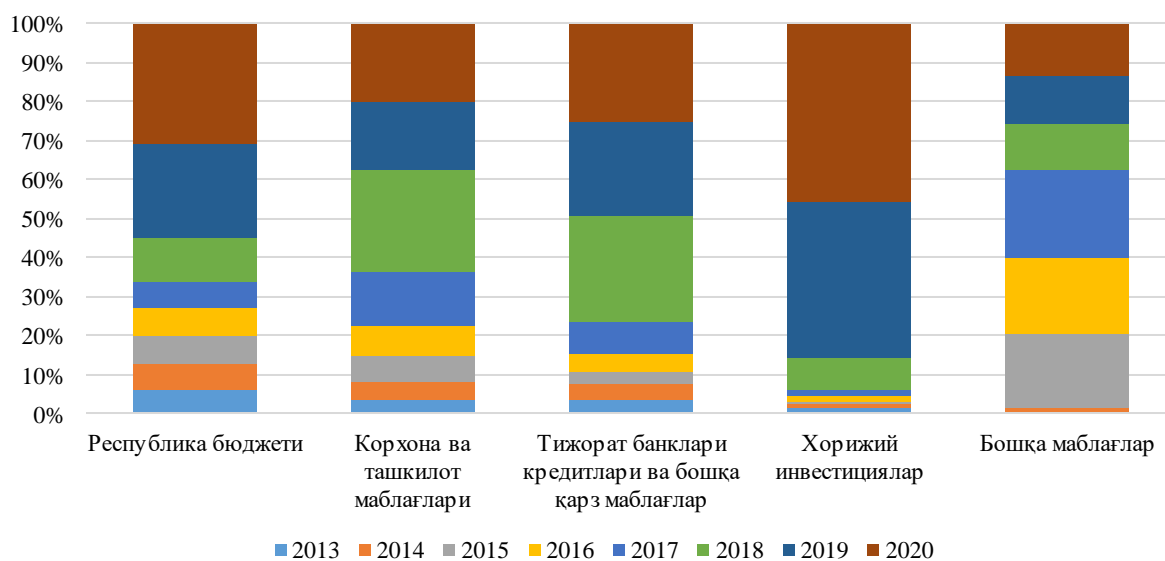
Бироқ, қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжаликлари фаолиятига асосий капиталга киритилган инвестиция манбалари ўзгарган. 2013-2014 йилларда асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг ўртача 35 фоизи Республика бюджет маблағлари ҳисобига тўғри келган бўлса, 2019-2020 йиллар давомида ўртача 40-42 фоизи хорижий

Материал ва методлар.

Мазкур илмий мақолада дастлаб, Ўзбекистон Республикаси йиллик статистик тўпламлари ва 2013 йилдан 2020 йилгача иқтисодийнинг аграр сектори фаолиятини молиялаштиришни тавсифловчи асосий иқтисодий кўрсаткичлардан фойдаланиб, қишлоқ хўжалик фаолиятига киритилган инвестиция маблағларининг ўзгариши ўрганилди.

Ўтган 5 йил давомида Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги экин майдонлари ўртача 4-5 фоизга камайган бўлсада [7], қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжаликлари фаолиятига асосий капиталга киритилган инвестициялар қиймати 2014-2020 йиллар давомида сезиларли равишда ошиб борган(1-чизма).

инвестициялар ҳиссасига тўғри келган. Бироқ, қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжаликлари маҳсулотлари қиймати ошган бўлсада ялпи ички маҳсулотда қишлоқ хўжалик улushi 2017 йилдан 2020 йилгача камайиш тенденциясида бўлган. Ваҳоланки, ялпи ички маҳсулотда бошқа иқтисодий тармоқларнинг салмоғи ошиши ҳисобига юз берган.

2-чизма. Асосий капиталга киритилган инвестиция манбалари, %

3-чизма. Қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжаликлари фаолиятида асосий иқтисодий кўрсаткичлар ва асосий капиталга киритилган инвестиция манбаларининг ўзгариши, %

Илмий тадқиқот ишимизда фермер хўжаликлари фаолиятдан олинган фойда ва фаолиятга киритилган инвестиция маблағлари ўртасидаги муносабат ҳамда унга таъсир этувчи омилларга иқтисодий баҳо бериш учун Самарқанд вилояти Зарафшон дарёси ҳудудида жойлашган 2

та Пастдарғом ва Оқдарё туманлари(4-чизма) фермер хўжаликлари ижтимоий сўровнома ўтказилди.

Ижтимоий сўровнома 44 та фермер хўжаликларида ўтказилиб, улардан 19 таси ёки 43,1 фоизи кўп тармоқли фермер хўжаликлари ҳисобланса(1-жадвал),

асосий фаолияти ўсимликчилик
маҳсулотларини етиштирадиган

фермер хўжаликлари 52,2 фоизни ташкил
этади.

1-жадвал

Ўзгарувчилар таснифи¹

Ўзгарувчилар	Ўртача	Стан.оғиш	Мин	Мах
Фойда, млн сўм	120.523	96.476	25	380
Маълумоти	1.773	.743	1	3
Экин майдон, га	87.477	54.042	25	258
Меҳнат ресурси, киши	19.25	7.189	9	43
Инвестиция маблағ, млн сўм	125.909	100.312	15	385
Фаолияти	.477	.505	0	1
Тармоқ фаолияти	.432	.501	0	1

Ўтказилган ижтимоий сўровномада фермер хўжалик раҳбарларининг жинси бир хил, эркак бўлганлиги учун ушбу кўрсаткич олинмади. Бироқ, фермер хўжалиги раҳбарлари ўрта махсус, олий ва олий таълимдан кейинги таълим маълумотига эга бўлиб, мос равишда 1:2:3 сифат қийматларида ифодаланди. Фермерларнинг ўртача 82 фоизи ўрта махсус ва олий маълумотга эга бўлганлар.

Мазкур кўрсаткичлар орасидаги муносабатларга иқтисодий баҳо бериш учун STATA16 дастурлар пакетидан фойдаланилган ҳолда чизикли регрессия усулидан фойдаланилди. Ўзгарувчилар орасидаги муносабатларни мустаҳкамлаш учун "robust(мустаҳкамлаш)" буйруғидан фойдаланилган ҳолда таҳлил натижалари олинди.

Натижалар. Олинган натижаларга кўра, фермер хўжаликлари ишлаб чиқариш фаолиятидан олинган фойданинг

ошишида инвестиция маблағлари 1 фоизликда ($p < .01$) статистик муҳим аҳамиятга эга. Яъни, фермер хўжаликлари фаолиятига 1 бирлик (1 млн.сўм) инвестиция маблағларни жалб қилиш фаолиятдан олинмаган фойда миқдорини 22,6 фоизга оширади. Бироқ, фаолиятга жалб қилинадиган инвестиция маблағларни инновацияга ёки ишлаб чиқариш фаолиятини рақамлаштиришга сарф бўлиши фаолиятда банд бўлган меҳнат ресурслари сонига таъсир кўрсатиши мумкин.

Фермер хўжаликлари фаолиятида фойда миқдорининг ошишига фермер хўжалиги раҳбарининг маълумоти ва экин майдони ҳажми ҳам 1 фоизликда ($p < .01$) статистик муҳим аҳамиятга эга. Фермер хўжалиги раҳбарининг маълумотининг 1 бирликка ошиши фаолиятдан олинмаган фойда миқдорини 26,9 фоизга оширади.

2-жадвал

Фермер хўжаликлари фаолиятидан олинган фойдага инвестиция маблағларининг таъсири

ln_фойда	Коэф.	t-қиймат	p-қиймат	[95% аниқлик]	Оралик]	Муҳимлиги
Маълумоти	.269	4.68	0	.153	.386	***
ln_экин_майдони	.696	7.82	0	.516	.876	***
ln_меҳнат_ресурси	.134	1.34	.189	-.069	.338	
ln_инвестиция_маблағ	.226	3.25	.002	.085	.366	***
Фаолияти	.101	1.73	.091	-.017	.218	*
Тармоқ_фаолияти	.154	2.30	.027	.018	.289	**

¹ Илмий тадқиқотчи томонидан ўтказилган ижтимоий сўровнома маълумотлари асосида

Ўзгармас	-52	-2.49	.017	-.944	-.097	**
Mean dependent var		4.466	SD dependent var		0.833	
R-squared		0.964	Number of obs		44.000	
F-test		158.953	Prob > F		0.000	
Akaike crit. (AIC)		-24.443	Bayesian crit. (BIC)		-11.954	

*** $p < .01$, ** $p < .05$, * $p < .1$

Шунингдек, фермер хўжаликларида экин майдонларининг 1 гектарга ошиши фойда миқдорини 69,6 фоизга оширади. Бироқ, фермер хўжаликларининг асосий фаолияти чорвачилик ҳисобланса 10 фоизлик ($p < .1$) да статистик муҳим ҳисобланиб, фойда миқдорини 10,1 фоизга оширади. Ваҳоланки, кўп тармоқли фермер хўжаликлари фаолияти фойда миқдорининг ўзгаришига 5 фоизлик ($p < .05$) да статистик муҳим ҳисобланиб, фойда миқдорининг ошишига 15,4 фоиз таъсир кўрсатади.

Хулоса. Мамлакатимизда қишлоқ хўжалик фаолияти аҳолини озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабини қондиришда, қишлоқ аҳолиси даромадини оширишда, меҳнатга лаёқатли аҳоли бандлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Мазкур соҳани барқарор ривожлантириш, ишлаб чиқариш ҳажмини оширишда, кўп тармоқли фаолият турларини шакллантиришда инвестиция маблағлари муҳим ҳисобланади.

Охирги 5 йил давомида қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжаликлари фаолиятига асосий капиталга киритилган инвестиция маблағлари ошган. Бироқ, инвестиция манбаларида Республика бюджет

маблағлари камайиб, хорижий инвестиция маблағлари ўртача 40-42 фоизи ошган.

Инвестиция маблағлари билан фермер хўжаликлари фаолиятидан олинган фойда миқдори ўртасидаги муносабат 1 фоизлик статистик муҳим аҳамиятга эга. Келгусида, фермер хўжалик фаолиятига жалб қилинадиган инвестициялар миқдорини 1 бирликка ошириш фаолиятдан олинган фойда миқдорини 22 фоизга оширади.

Ҳукумат томонидан қишлоқ хўжалик фаолиятига жалб қилинадиган инвестиция маблағларини фаолиятдан олинган фойда миқдорини оширишда статистик муҳим аҳамиятга эга бўлган омилларга эътибор қаратиш лозим. Яъни, нисбатан экин майдони ҳажми катта бўлган, кўп тармоқли фермер хўжалик фаолиятини ташкил этишга сарфланадиган инвестиция маблағлар ҳажмини ошириш лозим. Шунингдек, фермер хўжаликлари раҳбарларининг малакаси, унинг маълумотини ошириш орқали ишлаб чиқариш имкониятларини кенгайтиришда инвестиция маблағларни жалб қилиш имкониятларини бериш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. World Bank. 2007b. Philippines: agriculture public expenditure review. Technical working paper 40493. Washington, DC.
2. Lowder S. K., Carisma B., Skoet J. Who invests in agriculture and how much? An empirical review of the relative size of various investments in agriculture in low-and middle-income countries. – 2012.

3. Юсупов М. Марказлашган давлат инвестициялари ва мақсадли дастурлари орқали қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари //Архив научных исследований. – 2020. – №. 10.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Қишлоқ хўжалигида ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиш чора-тадбирлари тўғрисида. ПФ-5742-сон. 17.06.2019
5. Schmidhuber, J. & Bruinsma, J. 2011. Investing towards a world free of hunger: lowering vulnerability and enhancing resilience. In A. Prakash, ed. Safeguarding food security in volatile global markets. Rome, FAO
6. <https://lex.uz/docs/5309649> - Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ўзбекистон Республикаси молия вазирлиги ҳузуридаги қишлоқ хўжалигини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш жамғармаси фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида. ПФ – 6179 – сон. 26.02.2021.
7. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги. Ўзбекистон Республикаси давлат статистикаси қўмитаси. –Тошкент, 2020.